

ЭТНАБІЯЛОГІЯ ЯК НАВУКОВАЯ ДЫСЦЫПЛІНА: ПРАБЛЕМАЕ ПОЛЕ І СТАН ДАСЛЕДАВАННЯЎ У БЕЛАРУСІ

Ю.Ю. ЯНКОЎСКІ

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
вул. П. Броўкі, 6, г. Мінск, 220013, Рэспубліка Беларусь
yankouski@bsuir.by

Этнабіялогія – міждысцыплінарная вобласць навукі, што скалалася на стыку культурнай антрапалогіі і прыродазнаўчых дысцыплін. Яна вывучае ўзаемаадносіны паміж чалавечымі супольнасцямі (найперш традыцыйнымі) і іх біятычным акружэннем (раслінным і жывёльным светам). У дакладзе разглядаецца праблематыка этнабіялагічных даследаванняў, а таксама іх стан у Беларусі.

Ключавыя словы: этнабіялогія, этнабатаніка, этназаалогія, этнаэкалогія, традыцыйная этнабіялагічная класіфікацыя, традыцыйныя экалагічныя веды.

Вывучэнне ўяўленняў і ведаў аб біятычным асяроддзі, уласцівых традыцыйным культурам, пачалося яшчэ ў антычныя часы (Арыстотэль, Тэафраст і інш.), аднак першыя спецыяльныя навуковыя даследаванні на гэтую тэму з’явіліся ў 1860–1870-я гг. у ЗША. На пачатку ХХ ст. выйшлі некалькі манаграфій амерыканскіх антрапалагаў па этнабатаніцы і этназаалогіі супольнасцяў карэнных амерыканцаў (тэва і інш.), а ў 1935 г. была апублікавана кніга Эдварда Касэтэра “Этнабіялогія індзейцаў папага” [1], дзе ўпершыню быў ужыты тэрмін “*этнабіялогія*” (*ethnobiology*). Этнабіялогія аб’яднала такія вобласці даследаванняў, як *этнабатаніка* і *этназаалогія*, пазней уключыла таксама *этнаэкалогію* (вывучэнне таго, як розныя народы успрымаюць і апісваюць усю экасістэму, дзе яны жывуць, напрыклад, лес). У ранні перыяд свайго развіцця этнабіялогія была арыентавана галоўным чынам на вывучэнне практыкі выкарыстання біятычных рэсурсаў рознымі супольнасцямі, а таксама рэпрэзентацыі раслін і жывёл у міфах і фальклоры.

У 50–60-я гг. ХХ ст. этнабіялогія стала важнай і ўплывовай субдысцыплінай культурнай антрапалогіі, абапіраючыся на метадалогію “*этнанавукі*” (*ethnoscience*). Этнанавука, што сфармавалася пад уплывам структурнай лінгвістыкі з яе гіпотэзай аб абумоўленасці мыслення моваю, ставіла за мэту вывучэнне аўтэнтычнай “карціны свету”, апісанай антрапалагамі як бы з пазіцыі прадстаўнікоў традыцыйных культур. Гэта патрабавала ад даследніка максімальна наблізіцца да пазіцыі знутры самой культуры (etic-падыход), пры гэтым старацца “выключыць” уласныя даследніцкія прэсупазіцыі. Толькі затым, на этапе тэарэтычнага асэнсавання апісанага, даследнік мог ацаніць і прааналізаваць (нібыта) аўтэнтычны погляд на навакольны свет з пазіцыі сучаснай навукі (etic-падыход). Такім чынам, этнабіялогія азначае як спецыфічны для дадзенай супольнасці спосаб апісання яе біятычнага акружэння, так і навуковую дысцыпліну аб гэтым, частку культурнай і кагнітыўнай антрапалогіі.

У перыяд 1950–70-х гг. асноўнай тэмай этнабіялагічных даследаванняў стала рэканструкцыя традыцыйных класіфікацый (этнатаксаномій) расліннага і жывёльнага свету. Вывучаючы мовы і фальклорныя тэксты розных культур, этнабіялагі імкнуліся спасцігнуць заканамернасці “дзікага мыслення” і катэгарызацыі прыроднага свету. Абагульненнем падобных штудый з’яўляюцца, напрыклад, працы Скота Атрэна (1990) [2] і Брэнта Бэрліна (1992) [3]. З аднаго боку, даследнікі этнатаксаномій прыйшлі да важных высноў адносна спосабу мыслення людзей традыцыйных культур

(класіфікацыя заснавана на вонкавых прыкметах, улічваецца абмежаваная колькасць відаў, некалькі відаў аб'ядноўваюцца ў адну намінацыю і г.д.), аднак, з іншага боку, падобныя даследаванні заслужылі нямала крытыкі, як з погляду практычнай цяжкасці іх верыфікацыі, так і за празмерную фармалізацыю традыцыйнай карціны свету, хаця зыходная метадалагічная устаноўка патрабавала вельмі асцярожна падыходзіць да этнакатэгарызацыі сродкамі сучаснай навукі. Вынікам гэтага стаў пэўны спад цікавасці да метадалогіі этнанавукі ў этнабіялогіі і зварот да іншых метадалогій, якія больш адпавядаюць патрабаванню аўтэнтчнага апісання культуры, напрыклад, да ідэй сімвалічнай (інтэрпрэтацыйнай) антрапалогіі Кліфарда Гірца.

У Беларусі першыя публікацыі па народных ведах і народнай медыцыне належаць Л.І. Мінько (ад канца 1960-х – пачатку 1970-х гг.) [4]. За апошнія дваццаць гадоў вывучэнне традыцыйнай этнабіялогіі беларусаў актывізавалася дзякуючы найперш працам айчынных (і некаторых замежных) этналінгвістаў, а таксама міфалагаў і этнолагаў. Так, пытанням этнабатанікі прысвечаны працы Т.В. Валодзінай, І.А. Швед (этнадэндралогія) [5], М. Малохі; этнаарніталогіі – Т.В. Валодзінай [6], М.А. Камаровай, А.Л. Садоўскай. Варта адзначыць такі праект, як энцыклапедычны слоўнік “Міфалогія беларусаў” (2011) [7], вытрыманы ў этнасеміятычным ключы, дзе значная частка артыкулаў прысвечана раслінам і жывёлам, рэпрэзентаваным у традыцыйных міфалагічных вераваннях. Роля раслін і жывёл у семантыцы этнамедыцыны беларусаў даследуецца ў манаграфіі Т.В. Валодзінай (2009) [8]. Нарэшце, пытанням беларускай “этнанавукі” прысвечаны працы філосафа і даследніка традыцыйнай культуры С.І. Санько [9], у якіх аўтар дае грунтоўнае апісанне метадалагічных асноў этнанавукі з погляду філасофіі і кагнітыўных навук.

Перажыўшы пэўны крысік, этнабіялогія ў наш час ізноў стала адной з актуальных і запатрабаваных антрапалагічных судбысцыплін, прызнаных ва ўсім свеце. З вывучэння этнатаксаномій акцэнт цяпер змясціўся на традыцыйныя экалагічныя веды (ТЕК), якія маюць відавочную практычную значнасць, але павінны быць не толькі прадметам навукі, але патрабуюць этычнага падыходу, павінны разглядацца як інтэлектуальная уласнасць карэнных народаў (Дэкларацыя I Міжнароднага кангрэса этнабіялогіі, Бэлем, Бразілія, 1998). Для беларускага народазнаўства этнабіялогія можа стаць адным з перспектыўных накірункаў развіцця, дзе яшчэ павінны быць створаны абагульняючыя працы і дзе ёсць шмат прастору для міждысцыплінарнага супрацоўніцтва гуманітарыяў і прыродазнаўцаў.

Спіс літаратуры

1. *Castetter E F.* The Ethnobiology of the Papago Indians. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1935.
2. *Atran S.* Cognitive Foundations of Natural History. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. *Berlin B.* Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies. Princeton: Princeton University Press, 1992.
4. *Мінько Л.І.* Народныя веды // Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. С. 103–133.
5. *Швед І.А.* Дэндралагічны код беларускага традыцыйнага фальклору. – Брэст: БрДУ, 2004.
6. *Валодзіна Т.В.* Нацыянальная арнітаморфная сімволіка беларусаў // Славянскія культуры: гістарычны вопыт і сучасныя праблемы. Мінск: ПаліБіг, 1996. С. 200–209.

7. Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік; навук. рэд. Т.В. Валодзіна, С.І. Санько. Мінск: Беларусь, 2011.
8. Валодзіна Т.В. Цела чалавека: слова, міф, рытуал. Мінск: Тэхналогія, 2009.
9. Санько С.І., Мякчыла С.А. Праблемы і перспектывы вывучэння беларускай этнанавукі ў кантэксце філасофска-метадалагічных даследаванняў // Весці НАН Беларусі. Серыя гуманітарных навук. 2009. № 4. С. 10–18.
10. Anthropologica. Volume XL (40). Number 1. 1998. Ethnobiology Issue.

УДК 159.9

КОМПЬЮТЕРНАЯ СИСТЕМА ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ ОПАСНОСТИ

А.Ю. ЯЦКЕВИЧ, И.Г. ШУПЕЙКО

*Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники
ул. П. Бровки, 6, г. Минск, 220013, Республика Беларусь
shupeyko@bsuir.by*

Исследование поведения человека в условиях риска является одной из важнейших проблем психологии труда. При этом большой интерес представляет разработка новых экспериментальных методик, использующих многочисленные преимущества, создаваемые современными информационными технологиями. Авторами разработана оригинальная компьютерная система, позволяющая осуществлять различные экспериментальные исследования поведения человека в условиях опасности.

Ключевые слова: поведение человека, опасность, компьютерные методики исследования

Согласно аксиоме о потенциальной опасности (О.Н. Русак), все действия человека и все компоненты окружающей среды кроме позитивных свойств и результатов обладают способностью генерировать опасные и вредные факторы [1]. Поэтому изучение поведения человека в условиях опасности является одной из наиболее актуальных задач психологии безопасности труда.

В настоящее время используется несколько методик изучения поведения в условиях риска. Большинство из них – опросники и экспериментальные установки. Недостатком опросников является их абстрактность, отрыв от реальных условий, в которых осуществляется поведение.

Существенной трудностью экспериментального изучения поведения человека в условиях риска является необходимость создания опасной ситуации, обеспечивая при этом безопасность экспериментальной процедуры в целом. Указанное обстоятельство существенно затрудняет конструирование экспериментальной установки и организацию процедуры исследования. Так, на наш взгляд, методика оценки склонности к риску

Г. Хана, когда испытуемым нужно идти с завязанными глазами в направлении рва, на дне которого разбросаны осколки стекла, не отвечает названным критериям. Экспериментальные методики, предполагающие наличие опасности не для самого испытуемого, а только для оборудования, требуют значительных материальных затрат и поэтому не позволяют проводить исследования на больших выборках. Такова, напри-